

بررسی آثار و پیامدهای شکرگزاری در آیات و روایات

معصومه هلالات^۱

چکیده

شکرگزاری، از مسائلی است که فرهنگ اسلامی بر آن تأکید کرده و در قرآن و روایات به عنوان خصلتی ارزنده و نیک برای انسان ها بیان شده است. قرآن، شکرگزاری را به عنوان یک اصل اخلاقی عمیق و هدفمند معرفی کرده است. که انسانها را به تأمل در خصوص نعمت های پیرامون خود و استفاده از آنها به نحو احسن دعوت می کند. این نه تنها به تقویت ارتباط معنوی بین انسان و خدا کمک می کند، بلکه زمینه ساز سعادت و آرامش درونی در زندگی دنیوی نیز می شود. و همچنین به عنوان یکی از اصول کلیدی در زندگی معنوی مطرح می شود که مسیر رشد پیشرفت و سعادت انسان را هموار می سازد. که این نشان از اهمیت آن دارد. آیات قرآن و روایات ائمه (علیهم السلام) شکرگزاری، را از مهم ترین تکالیف دانسته اند. و به انجام آن امر کرده اند. و آثار مادی و معنوی برای آن ترسیم نموده اند. شناخت آثار شکرگزاری در متون وحیانی می تواند در نقشه ترسیم زندگی و سبک پیشبرد آن، نقش بسزایی داشته باشد؛ پس از این جهت ضرورت دارد به این موضوع پرداخته شود. این تحقیق با روش نقلی_وحیانی و گردآوری اطلاعات از طریق کتابخانه ای و با پردازش اطلاعات به صورت توصیفی ارائه شده و شش اثر از آثار شکرگزاری در قرآن و روایات در بُعد مادی و معنوی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته که، افزایش نعمت، تداوم نعمت، رضایت خداوند، قبولی اعمال و ... جزئی از آنهاست.

کلیدواژه ها: آیات، شکر، نعمت

Masoumehhelalat@gmail.com^۱. سطح دو، مدرسه علمیه کوثر خرمشهر،

مقدمه

شکرگزاری، از مسائلی است که در فرهنگ اسلامی از آن به عنوان امری مهم یاد شده است. شکرگزاری در قرآن کریم، به قدری عمیق و جامع است که آن را می توان رکن اساسی در ساختار اعتقادی و عملی مسلمانان دانست. خداوند متعال در قرآن، شکرگزاری را به عنوان یکی از شاخص ترین ویژگیهای بندگان صالح خویش مطرح می کند. این تأکید نشان دهنده اهمیت و جایگاه والای شکر در دیدگاه الهی است به طوری که شکرگزاری نه تنها به عنوان یک فضیلت معنوی بلکه به عنوان یک عامل مؤثر در رشد و تعالی انسانی مورد توجه قرار گرفته است. شکرگزاری از نعمت های الهی است و بیانگر این حقیقت است که انسانها باید همواره از نعمت های بی شمار الهی که در اختیارشان قرار گرفته آگاه باشند و به جای گرفتار شدن در دام ناشکری و غفلت با قدردانی از این نعمت ها رضایتمندی و خوشبختی خود را افزایش دهند.

در این زمینه کتاب های فراوانی به چاپ رسیده است از جمله کتاب «دریچه ای نو به زندگی» اثر مهدی قانع، که بیان مختصری در شکرگزاری داشته اند و همچنین کتاب «شکرازشکرشیرین تراست» از رحمت پور یزدی، تفاوت این مقاله با آنها در این است که به صورت منسجم و منظم به اهمیت شکرگزاری و جایگاه موارد و آثار شکرگزاری و فواید شکرگزاری و مراحل شکرگزاری پرداخته، همچنین به بیان مصادیق شکرگزاری اشاره شده است. هدف از این مقاله، بالا بردن سطح آگاهی مردم وارائه اطلاعات کافی درباره شکرگزاری از خداوند تا اینکه یقین پیدا کنند که در هر حالی اعم از آرامش و یا روی آوردن مصائب، شکر خدا را بجای آورند.

در این مقاله می پردازیم به اینکه آیا لازم و واجب است در مورد شکر نعمت اطلاعات کافی داشته باشیم؟ آیا در سختی و مشکلات نیز شکر نعمت لازم است؟

سوال اصلی: آثار و پیامدهای شکرگزاری در آیات و روایات چیست؟

سوالات فرعی: ۱- اهمیت و جایگاه شکر نعمت در قرآن و روایات چیست؟

۲- آثار شکرگزاری از خداوند در زندگی چیست؟

۳- فواید شکرگزاری و تاثیرات مثبت آن در زندگی چیست؟

۴- مصادیق شکرگزاری در قرآن و روایات کدامند؟

۵-مراحل واقسام شکرگزاری چیست؟

۱- مفهوم شناسی

مختصراً معنای لغوی و اصطلاحی کلید واژه‌ها را بررسی می‌کنیم:

۱-۱- آیات

آیات، جمع آیه می باشد. لغویان برای «آیه» چند معنا گفته اند. گروه، شگفتی، نشانه و چیزی که برای رسیدن به هدف و مقصودی به آن توجه کنند و آن را وسیله قرار دهند.^۱ در اصطلاح، آیه قطعه ای از قرآن است که در سوره ای واقع شده و شروع و پایان دارد و از چند جمله یا کلمه (گرچه برخی در تقدیر باشند) تشکیل شده است.^۲

۱-۲- شکر

شکر در لغت، به معنای ثناگوئی در مقابل نعمت یا اعتراف به نعمت است. توأم با نوعی تعظیم یا اظهار نعمت است.^۳ و در اصطلاح، نقطه مقابل کفران و ناسپاسی است. و مفهوم آن قدردانی از نعمت‌ها با قلب و زبان و عمل است. اما با قلب همان معرفت پروردگار و تسلیم در برابر او و رضا و خشنودی به عطایای او است و با زبان، گفتن جمله هایی است که بیانگر قدردانی و سپاس انسان در برابر خالق نعمت‌ها است.^۴

۱-۳- نعمت

نعمت در لغت، به معنی، نیکویی و حالت نیکوست، احسان، نیکی، بهره و خوشی مال روزی و برکت می باشد. از نظر اصطلاحی به معنی آنچه خدا به انسان داده می باشد. ساخت نعمت برای بیان هیئت و حالت انسان است.^۵

۱. قریشی، قاموس قرآن، ج ۵، ص ۸۴

۲. مکارم شیرازی، پیام قرآن، ج ۳، ص ۲۸۵

۳. عمید، فرهنگ لغت، ج ۱، ص ۱۵۷

۴. مکارم شیرازی، پیام قرآن، ج ۳، ص ۴۰۶

۵. معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۱، ص ۳۲۶

۲- اهمیت شکر گزاری از خداوند

بسیاری از آیات قرآن با تشویق و ترغیب انسانها به شکر گزاری آن را سبب تحصیل معرفت، فضیلت، خشنودی خدا و عامل باز دارنده ای در برابر گناه و وسیله ای برای شکوفایی علم و ایمان معرفی نموده است. بسیاری از آیات قرآن به وجود فضیلت شکر گزاری انبیاء بزرگ اشاره کرده، یا به آنان دستور شکرگزاری داده است.

ثناگویی در برابر نعمت و بخشش را شکر گویند چنانچه قرآن درباره حضرت ابراهیم می فرماید، «شاکراً لَا نِعْمَهُ وَ هِدَاهُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ»؛ چون حضرت ابراهیم نسبت به نعمت های الهی شکرگزار بود و در این راه ایستادگی کرد و از مشرکان اعراض نمود. خداوند وی را به عنوان رسول خویش برگزید و به راه راست هدایت کرد.

شکر مراتب و درجایی دارد، تشکر به قلب و اعماق روح و روان و تذکر به آنچه اعطاء شده است. جاری ساختن بر زبان و ثناگویی منعم، بروز شکر بر جوارح و اعضا به نحوی که انسان در حد توان بتواند از قوای خود در جهت مصالح و اموری که رضایت الهی در آن نهفته است اقدام نمایند. شکرگزاری بدرگاه الهی از مهمترین خصوصیات انسان است. گرچه نعمت ها و فضل پروردگار بسیار زیاد می باشد و قابل احصاء نیست. اما همین معرفت و شناخت که بشر بداند از شکر الهی عاجز است مقدمه ای بر رویش این فرهنگ در وجود او خواهد بود.

در منابع اسلامی شکر را اینگونه معرفی کرده اند: ثناگویی و سپاسگزاری بر زبان آوردن الفاظ نیست که بر سبیل تکرار و به منظور ساقط شدن بار تکلیف ادا گردد. بلکه شکر گویی مرحله ای بالاتر و رتبه ای ژرف تر دارد انسان شاکر در فیض هستی و سرچشمه رحمت و نعمت الهی تفکر می کند و از رهگذر این اندیشه به باوری می رسد که رشته هستی او را به طور عملی و عینی به بارگاه پروردگار ربط می دهد. چنین تفکر و باوری موجب می شود که انسان حتی لحظه ای از عمر خود را تباه نسازد. و اوقات گرانبهای خویش را به عبث نگرانند. و از تلاش در جهت تزکیه و سبقت در تحصیل خیرات و کمالات دست بر ندارد و برای نیل به مکارم و فضایل اهتمام ورزد.^۱ روایت شده که خداوند به حضرت

۱.نحل: ۱۲۱

۲.حسینی، شکر از دیدگاه قرآن، ص ۴۷

موسی وحی فرستاد که ای موسی حق شکر مرا به جای آر عرض کرد پروردگارا چگونه شکر کنم تو را که حق تو شکر باشد؟ در حالی که هیچ شکری نیست که به آن تو را شکر کنم. مگر آنکه همان شکر هم نعمتی است که تو به من ارزانی داشتی، فرمود: ای موسی اکنون حق شکر مرا ادا کردی که دانستی آن هم از من است.^۱

علامه طباطبائی در توضیح آیه «... سَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ»؛ می فرماید: و حقیقت شکر اظهار نعمت است. چنانکه حقیقت کفری که مقابل آن است اخفاء نعمت می باشد و اظهار نعمت، عبارت از استعمال آن در محلی است پس شکر خدا به این است که انسان نعمت را در محل خودش بکار برده و در موقع استفاده از آن نیز متذکر خدا بوده باشد. قرآن کریم، تشکر از خدا را قرین با ذکر پروردگار می داند و می فرماید: «فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَ إِشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُون»؛ در اینجا یاد کردن و شکر الهی تنها یک ذکر زبانی صرف نیست. بلکه منظور از یاد پاک ساختن روح و جان از رذایل و آماده شدن آن برای پذیرش رحمت پروردگار است و منظور از شکر استفاده کردن هر نعمتی به جای خود و در راه همان است که برای آن آفریده شده. معنای دیگر شکر که از آیه «اعْمَلُوا آلِ دَاوُدَ شُكْرًا» مستفاد می شود این است که شکر بیشتر عمل انسان را دربرمی گیرد. گرچه یکی از اقسام شکر عمل به جوارح است. اما باید تلاش گردد با بهره گیری صحیح از نعمت های داده شده شکر آن را در عمل بجا آوریم. که اقل مراتب شکر است. به عبارتی دیگر می توان بیان داشت که شکر آن است که انسان همیشه و در همه حال بدون فراموشی به یاد خدا باشد و بدون انجام گناه به دستورات الهی گردن نهد.^۲

در نهایت، اهمیت شکرگزاری در قرآن به عنوان یکی از اصول کلیدی در زندگی معنوی مطرح می شود که مسیر رشد پیشرفت و سعادت انسان را هموار می سازد. تأکید بر شکرگزاری دعوتی است به سوی زیستی پر از قدرشناسی و محبت که نه تنها به بهبود روابط انسان با خالقش کمک می کند بلکه به تعمیق ارتباط او با خود دیگران و جهان پیرامونش نیز منتهی می شود.

۳- آثار شکرگزاری از خداوند

۱. کلینی، الکافی، ج ۴، ص ۳۰۱

۲. طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۴، ص ۱۵۸

۷-۱- سوره لقمان

خداوند در قرآن می فرماید:

«وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ.» و

به راستی لقمان را حکمت دادیم که خدا را سپاس بگزارد و هر که سپاس بگزارد تنها برای خود سپاس می گزارد و هر کس کفران کند در حقیقت خدا بی نیاز ستوده است^۱

۷-۲- سوره ابراهیم

خداوند در آیه زیر می فرماید:

«وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ.» و آنگاه که پروردگارتان اعلام

کرد که اگر واقعا سپاسگزاری کنید نعمت شما را افزون خواهم کرد و اگر ناسپاسی نمایید قطعاً عذاب من سخت خواهد بود^۲

۷-۳- سوره نحل

خداوند متعال همچنین در این آیه می فرماید:

«وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ

تَشْكُرُونَ.» و خدا شما را از شکم مادرانتان در حالی که چیزی نمی دانستید بیرون آورد و برای شما گوش و چشمها و دلها قرار داد باشد که سپاسگزاری کنید^۳.

۷-۴- دوام نعمت های خداوند

«يَا جَابِرُ! مَنْ كَثَرَتْ نِعَمُ اللَّهِ عَلَيْهِ، كَثَرَتْ حَوَائِجُ النَّاسِ إِلَيْهِ، فَمِنْ قَامَ اللَّهُ فِيهَا بِمَا يَجِبُ فِيهَا عَرْضُهَا لِلدَّوَامِ

وَالْبَقَا، وَمَنْ لَمْ يُقِمَّ فِيهَا بِمَا يُجِبُ عَرْضُهَا لِلزَّوَالِ وَالْفِنَا»؛ ای جابر هر کس نعمت خدا بر او فراوان شود،

نیاز مردم به او زیاد خواهد شد. پس کسی که برای خدا در برابر این نعمت به وظیفه خود قیام کند آن

۱. لقمان: ۱۲

۲. ابراهیم: ۷

۳. نحل: ۷۸

نعمت را در معرض دوام و بقا قرار داده و هر کس چنین نکند آن را در معرض زوال و فنا در آورده است.^۱

۵-۷- نعمت مخصوص بندگان خداوند

«إِنَّ اللَّهَ عِبَادًا يَخْتَصِمُهُمُ اللَّهُ بِالْإِنْعَامِ لِمُنَافِعِ الْعِبَادِ، فَيَقْرُهَا فِي أَيْدِيهِمْ مَا يَذَلُّوْهَا؛ فَإِذَا مَنَعُوْهَا نَزَعَهَا مِنْهُمْ، ثُمَّ حَوَّلَهَا إِلَى غَيْرِهِمْ»؛ همانا برای خدا بندگان است که آنها را به نعمتهای خود مخصوص ساخته تا همه بندگان از آن بهره برند تا وقتی آن نعمتها را به مستحقانش ببخشند در دستشان باقی می ماند و چون دریغ کردند خدا از آنها بگیرد و به دیگری تحویل دهد.^۲

۶-۷- شکر نعمت

«إِنَّ اللَّهَ فِي كُلِّ نِعْمَةٍ حَقًّا، فَمَنْ آدَاهُ حَقَّهَا، وَمِنْ قَصَرَ عَنْهُ خَاطِرٌ بِزَوَالِ نِعْمَتِهِ»؛ برای خدا در هر نعمتی حقی است پس هر کس آن را ادا کند نعمتش را افزون کند و هر کس کوتاهی نماید خود را در معرض خطر از دست دادن نعمت قرار داده است.^۳

نتیجه گیری

عنوان مقاله «بررسی آثار و پیامدهای شکرگزاری در آیات و روایات» می باشد. شکرگزاری از نعمت های الهی امری مهم است. به گونه ای که آیات و روایات شکرگزاری را از مهمترین تکالیف دانسته و به انجام آن امر کرده اند. و در فرهنگ اسلامی از آن به عنوان خصلتی ارزنده یاد شده است. شکرگزاری از خداوند به منزله مهم ترین وظیفه هر انسان است که تأثیرات فراوانی دارد. در این مقاله به این نتیجه رسیدیم که شکرگزاری، یک امر فطری می باشد که خداوند در وجود مخلوقات، خصوصاً انسان به ودیعه گذاشته تا از این طریق مسیر کمال را طی کرده و به معرفت الهی دست یابد. و لازمه داشتن روحیه شکرگزاری از عان و اقرار به فقر ذاتی خود می باشد. و همچنین سپاسگزاری، توفیقی از جانب خداوند متعال به بندگان خاص خود از جمله انبیاء بزرگ الهی و ائمه

۲. سید رضی، نهج البلاغه، ج ۱، ص ۳۷۳

۳. سید رضی، نهج البلاغه، ج ۱، ص ۳۸۱

۱. سید رضی، نهج البلاغه، ج ۱، ص ۳۳۷

معصومین می باشد. و مهم‌ترین و برترین عبادت است. که آثار آن در همه ابعاد دنیوی و اخروی تأثیرگذار است. آنچه از تعالیم دینی به دست آمده، این را می‌رساند که شکر نعمت در هر مرتبه زبانی، قلبی و عملی در شناخت منعم و نعمت‌ها و استفاده صحیح از آنها، انجام وظایف، پرهیز از اسراف، غنای طبع از مواهبی است که مسیر عبودیت را هموار می‌کند. و باعث قبولی اعمال، رضایت خداوند، دفع بلا و ازدیاد نعمت‌ها می‌گردد.

خلاصه آنکه آیات و روایات، شکرگزاری از خداوند بابت نعمت‌های فراوان را در همه حال لازم می‌دانند. چه آن‌گاه که انسان در خوشی باشد و چه در آن زمان که دچار تلخ کامی می‌شود. همیشه باید شکرگزاری خداوند باشد و استثنا بردار نیست.

وظیفه انسان‌ها این است که در همه حال بابت همه چیز باید شکرگزار خداوند خود باشند. چون خداوند حکیم مطلق است، هیچ فعلی از او صادر نمی‌شود مگر اینکه در پس آن مصلحت و حکمتی نهفته باشد از این رو او همواره و در هر پیشامدی سزاوار شکر است. پس، چه در زمان سلامتی و چه در زمان بیماری باید شکرگزار خداوند باشند.

فهرست منابع

*قرآن

*نهج البلاغه

۱. ابراهیمی فر، عبد الجواد، شایانه های ارزش ترجمه و شرح دعای مکارم الاخلاق، بی جا، بی نا، چاپ اول، ۱۳۸۷ ه.ش

۲. بنی هاشمی، محمد، شکر نعمت، تهران: نشر حمزه، چاپ اول، ۱۳۸۶ ه.ش

۳. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و دررالکلم، قم: نشر دار الکتاب اسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۰ ه.ق

۴. جوادی آملی، جواد، ادب فنای مقربان، تهران: بی نا، چاپ دوم، ۱۳۹۱ ه.ش

۵. حسینی، علی اصغر، شکراز دیدگاه قرآن کریم، تهران: نشر صدرا، چاپ اول، ۱۳۸۷ ه.ش

۶. دهخدا، علی اکبر، فرهنگ لغت، تهران: نشر دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۷۲ ه.ش

۷. راغب اصفهانی، حسین ابن محمد، المفردات فی غریب القرآن، قم: نشر اسلامی، چاپ اول، بی تا

۸. پوریزدی، رحمت، شکر از شکر شیرین تر است، تهران: نشر زرین، چاپ اول، ۱۳۹۹ ه.ش

۹. صادقی، غلام حسن، سیره امام هادی (ع)، قم: نشر اهل بیت (ع)، چاپ اول، ۱۳۸۶ ه.ش

۱۰. طبرسی، علی ابن حسن، ترجمه مشگاه الانوار در اخلاق مواعظ، قم: نشر میثم تمار، چاپ دوم، ۱۳۷۴ ه.ش

۱۱. طبرسی، فضل بن حسن، مکارم الأخلاق، قم، الشریف الرضی، ۱۴۱۲ ه.ق

۱۲. عمید، حسن، فرهنگ لغت، تهران: نشر امیر کبیر، ۱۳۸۴ ه.ش

۱۳. فرحزاد، حبیب الله، برکت زندگی، قم: انتشارات اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۷۳ ه.ش

۱۴. فیض کاشانی، محسن، اخلاق حسنه، قم: منشور وحی، چاپ اول، ۱۳۸۵ ه.ش

۱۵. قانع، مهدی، دریچه ای تو به زندگی، تهران: نشر جهان، چاپ اول، ۱۳۹۱ ه.ش

۱۶. قریشی، علی اکبر، قاموس نامه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ سوم، ۱۳۶۲ ه.ش

۱۷. کراچکی، محمد بن علی، **کنز الفوائد**، قم: دار الذخائر، چاپ اول، ۱۴۱۰ ه. ق
۱۸. کلینی، محمد بن یعقوب، **الکافی**، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ اول، ۱۳۶۵ ه. ش
۱۹. مجلسی، محمد باقر، **نسخه های شفا بخش چهارده معصوم** ویرایش صادق حسن زاده
۲۰. مصطفوی، میرزا حسن، **ترجمه مصباح الشریعه**، قم: نشر دارالکتب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۷ ه. ش
۲۱. معین، محمد، **فرهنگ فارسی معین**، تهران: ادنا، چاپ چهارم، ۱۳۸۶ ه. ش
۲۲. مکارم شیرازی، ناصر، **پیام قرآن**، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۳۸۶ ه. ش
۲۳. _____، **اخلاق در قرآن**، قم: انتشارات موعود اسلام، چاپ دوم، ۱۳۸۶ ه. ش
۲۴. _____، **تفسیر نمونه**، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ ۱۰، ۱۳۷۱ ه. ش
۲۵. _____، **گفتار معصومین درس اخلاق**، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۸۷ ه. ش
۲۶. نراقی، ملا احمد، **معراج السعاده**، قم: نشر صرفی پور، چاپ اول، ۱۳۸۸ ه. ش
۲۷. نراقی، مولی مهدی، **علم اخلاق اسلامی**، تهران: نشر امیر کبیر، چاپ نهم، ۱۳۸۶ ه. ش
۲۸. نوری، حسین، **مستدرک الوسائل**، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی تا
۲۹. وحیدی گلپایگانی، محمد صادق، **سیمای مومنان**، تهران: نشر اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۷ ه. ش
۳۰. <https://fa.m.wikipedia.org>
۳۱. <https://test.wikifeqh.ir> سایت اندیشه قم
۳۲. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حضرت آیت الله مکارم شیرازی